

Oscar Montelius.

Till hundraårsminnet av hans födelse.

Man förstår lätt, att fantasibegåvade vetenskapsmän här uppe i Norden, som låg så långt från den historiska medelhavs-världen men började att inta en plats bland Europas kultur-stater, sökte skänka sitt land en ärorik forntid och skapa sig en bild av de människor och förhållanden, som lågo före de sparsamma, inhemska, skrivna dokumenten. Man tog till hjälp Snorre och Saxo, de klassiska skriftställarnas notiser om germanfolken och Herodotos' berättelser om skyter och geter, tolkade felaktigt runstenarnas inskrifter, etymologiserade friskt, utnyttjade moseböckernas släktregister och lyckades så genom olika kombinationer förskaffa oss regentlängder, som gingo tillbaka mer än 2000 år före Kr. f. Namn sådana som Ericus Olai, Johannes Magni, Messenius, Petrus Petrejus och Olaus Rudbeck representera dessa landvinningar. Vi ha t. ex. Petrejus, ja, redan Ericus Olai, att tacka för kungarna Lindorm, Nordian och Svartman. Ett folk med en så lysande historia och ett land där Paradiset legat, måste ju vara förtjänta av en plats i solen.

Men det fanns också vetenskapsmän av en nyktrare läggning. Sådana voro reformatorn och historieskrivaren Olaus Petri och Johan Hadorph, grundläggaren av Statens Historiska Museum. De sökte vinna kunskap om vårt folks nutida liv, icke genom djärva litterära kombinationer utan genom ett tålmodigt studium av autentiska källor, både skrivna och oskrivna, såsom mynt och andra jordfynd. Men det var först i början av 1800-talet, som det massiva dunklet över Nordens forntida öden började skingras, främst genom danska och svenska forskares insatser. Deras museigärning och skriftställarskap lade grunden till en nordisk, ja, europeisk fornkunskap. De åskådliggjorde den utveckling, som den europeiska människan genomlöpt från en sten- och benålder, över en bronsålder och in i järnåldern. Det var de första någotsånär säkra hållpunkterna, som fastslogos.

Det var under denna arkeologiens barndom som Oscar Montelius föddes den 9 september 1843 i det familjeägda hus, S:t Paulsgatan 11 i Stockholm, där han även avled 78 år senare. Hans fader hovrättsrådet och hans mor fru Clara Montelius hade de bästa förbindelser inom huvudstadens kulturella kretsar, och sonen fick tidigt genom kontakt med familjerna Hildebrand och Retzius ett starkt intresse för både natur- och kulturhistorisk forskning av olika slag.

De yttre dragen av hans ungdomsbana äro enkla och rätlinjiga. Efter skolgång i Stockholm studerade han i Uppsala och blev där 1869 promoverad till fil. doktor. Redan år 1863 började han som biträde åt riksantikvarien B. E. Hildebrand arbeta i Statens Historiska Museum, där han sedan från 1868 i nära 40 år beklädde en tjänsteställning med titeln amanuens och högst 4000 kr. i årslön. År 1888 fick han titeln professor och blev 1907 riksantikvarie samt tog avsked 1913. Han var vid den tiden överhopad med in- och utländska utmärkelser och framstod såsom den obestritt främste bland utforskarna av Europas forntid.

För dem som personligen stått honom nära, är han oförlömmelig, och hans insats som forskare är av så grundläggande betydelse, att den inom arkeologiens historia aldrig kan flyttas från mittpunkten ut i periferien, även om de aktuella problemen kunna växla.

Vår förhistoria var vid den tiden för Montelius första vetenskapliga framträdande — 1869 — ännu lik en stor, till sitt inre utforskad kontinent, vars yttre konturer först börjat klarläggas, och t. o. m. om dessa rådde ännu oenighet. Det nordiska treperiodssystemet hade ännu ej rönt allmänt erkännande, och det blev Montelius uppgift att på tyska kongresser under 1870-talet upphörligt försvara detsamma.

Danmark var inom den förhistoriska arkeologien föregångslandet. Thomsen hade som chef för det danska nationalmuseet efterträts av Worsaae, och med denne hade Oscar Montelius stiftat bekantskap redan som 14-årig gymnasist, när han i sin fars sällskap företog en utflykt till Köpenhamn. På kontinenten var det arkeologiska intresset livligt och stimulerades genom sådana märkliga upptäckter som av den paleolitiska (äldre stenålders) kulturen i Sydfrankrikes grottor, av fynden från yngre stenålder och bronsålder i schweiziska pålbyggnaderna eller av de omfattande gravfynden från äldsta järnåldern i det österrikiska Hallstatt.

Oscar Montelius hade väl utnyttjat sin studietid i Uppsala och sin tjänstgöring vid Historiska Museet i Stockholm under

de åtta år, som föregingo hans doktorsdisputation. Han hade faktiskt redan då samlat, sovrat och grupperat alla uppgifter om lösfynd, förvarade i museet, särskilt från sten- och bronsåldern, och uppgjort listor över viktigare fasta fornlämnings typer. Hans doktorsavhandling »Från järnåldern» utgjorde endast utdrag ur det stora samlade materialet, som kom till rik användning under de följande årens starka produktion.

I doktorsavhandlingen hade Montelius framhållit, att järnåldern måste ha börjat senast under 2:a århundradet efter Kr. f. »Detta är dock», tillägger han, »endast den tidsgräns, hitom vilken denna början ej gärna kan tänkas. Men det finnes intet hinder att tänka sig järnets första uppträdande i Norden tämligen långt före det nämnda århundradet; tvärtom är det mycket, som talar för sannolikheten av ett sådant antagande.»

Beträffande frågan om huruvida den nya järnålderskulturen uppbars av ett nyinvandrande folk, vilken teori bl. a. företrätts av Hans Hildebrand i hans 1866 utgivna doktorsavhandling, ställde sig Montelius mindre positiv; han ansåg, att en del fynd från övergången mellan brons- och järnåldern talade för, att i varje fall åtskilligt av bronsålderskulturen räddat sig över i den nya kulturen och att således avbrottet ej kunde vara alltför starkt.

Det resonnemang, som Montelius förde i sitt första arbete, blev kännetecknande för all hans tidsbestämning, nämligen »av den eller den åldern, såvida ej en utvidgad materialkännedom kan ge anledning att ytterligare flytta tidsbestämningen bakåt».

Redan tidigt hade Montelius klart för sig att alla resonnemang om kulturförhållanden, folkvandringar, handelsförbindelser, inflytande från folk på folk måste sväva i det blå, om ej till grund för all vidare forskning lägges ett genomarbetat kronologiskt system.

Omkring 1870 var frågan om bronsålderns uppkomst och härare särdeles aktuell genom professor Sven Nilssons inlägg i diskussionen. Denne ansåg, att de handelsdrivande fenicierna under sina färder även nått Skandinavien och dit infört bronzen. Vi veta nu, att bronzen nyttjades i vårt land århundraden innan fenicierna började sina beryktade långfärder, men på 1860- och 70-talen var den saken ännu ej utredd. Montelius tog fasta på bronsåldersproblemet och under 15 års tid ägnade han den nordiska bronsåldern den största uppmärksamhet.

För Danmarks vidkommande hade Worsaae redan vid slutet av 1850-talet påvisat, att man kunde urskilja en äldre och en yngre bronsålder, och N. G. Bruzelius, en av de mest betydande äldre arkeologer Sverige ägt, hade gjort liknande iaktta-

gelsor för Skånes vidkommande. Att denna uppdelning även gällde för andra delar av Sverige framhöll Montelius genom gruppering av fornsaksmaterialet 1871 på den arkeologiska kongressen i Bologna och ytterligare i sin atlas Svenska Fornsaker (1872) samt i avhandlingen om Bronsåldern i norra och mellersta Sverige (1872)¹.

Det var Montelius' strävan att genom ständigt fördjupad forskning och förfinade metoder tränga in i bronsålderns hemligheter, och 1885 nådde hans arbete på bronsålderskronologiens område sin kulmen genom den klassiska avhandlingen »Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskilt avseende på Skandinavien». Bronsåldern indelades här i sex perioder, och med hjälp av sydeuropeiska importstycken fastställdes även en absolut kronologi, varigenom varje period tilldelades en längd av omkring 200 år. Bronsålderns begynnelse och ändpunkt förlades till omkring 1500 och 400 år före Kr. f., varvid dock den sjätte perioden uppfattades som en övergång till järnåldern. Att dessa siffror sedan skjutits tillbaka var endast vad man kunde vänta. I sitt senare arbete om bronsåldern — den stora bildatlasen *Minnen från sten- och bronsåldern* — hade han skjutit tillbaka den nordiska bronsålderns början till omkring 1800 år före Kr. f. och dess slut till omkring 600. Det är ganska egenodmigt, att en av Montelius bästa yngre efterföljare på senaste åren funnit sig nödgad att återgå till Montelius' kronologiska ståndpunkt av 1885, och detsamma är fallet med åtskilliga andra nutida arkeologer.

Den omständigheten att talrika fornyfynd gjorts i Italien, att många italienska fornsaker anträffats norr om Alpena och att detta lands historia sträcker sig jämförelsevis långt tillbaka ingav tidigt Montelius den förhoppningen, att han här skulle finna en bas för den absoluta kronologien i Nord- och Mellan-europa. Under talrika resor alltifrån början av 1870-talet besökte han de italienska museerna och samlade ett stort material, som offentliggjordes i olika smärre publikationer och slutligen sammanfattades i det ofullbordade stora standardverket »*La*

¹ I ett brev av den 29 januari 1872 till Montelius skriver Sven Nilsson: »Jag skulle önska att du ville utgiva ett verk, varav den arkeologiska vetenskapen hos oss nu har största behov och som du är bäst i tillfälle att kunna utgiva, och av vilket du skulle skörda både frejd och stor vinst, neml. ett verk motsvarande Worsaaes *Nordiske Oldsager* i det K. Mus. i Kjøbenh. Du behövde ju blott kalla det *Svenska fornsaker*, 1:a häft. sten, 2:dra h. brons och 3:dje jern.» Redan den 31 jan. svarade Montelius och meddelade tydligen, att ett sådant verk var att vänta, ty Nilsson begär i brev av den 24 febr. att bli uppförd på subscriptionslistan.

civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux» (1895, 1904, 1910) och i det tvåbandiga verket: »*Die vorklassische Chronologie Italiens*. (1912).

Inom de klassiska arkeologernas krets hade Montelius redan genom sitt föredrag i Antropologiska institutet i London 1896 om »*Preclassical chronology in Greece and Italy*» väckt ett väldigt uppseende.

Det var framför allt hans försök att föra sådana etrusiska gravar som Regulini—Galassigraven tillbaka till nionde århundradet f. Kr., som rönt ett starkt motstånd. Helbig, Martha och Gsell hade som datum angivit tiden omkring 600. En del klassiska arkeologer följde honom emellertid ett stycke på vägen bakåt, andra helt och hållet; säkert har han icke övertygat alla eller ens flertalet. Montelius' revolutionära inlägg i Etruskerfrågan skildrades med dramatisk kraft och åskådlighet av Basile Modestov i dennes arbete »*Introduction à l'histoire romaine*».

Montelius' fortsatta verksamhet på det kronologiska området förde slutligen till en indelning av den nordiska stenåldern i sex perioder och av järnåldern i 8 perioder. Bakom detta forskningsresultat, som är så lätt att med några ord uttala, ligger en immens summa av samlarverksamhet, av sovring, av jämförelser, av skarpsinnigt inträngande i fornsakstypernas utveckling, av målmedvetet arbete. Montelius är den store kartografen på förhistoriens vidder, som mer än någon annan givit oss medel i handen att orientera oss i en 10.000-årig europeisk och framför allt skandinavisk forntid. Det är klart, att kartan knappast någonsin kan bli fullt färdig; nya fynd, nya iakttagelser skola alltmera utforma hennes detaljer, men risken att gå alldeles vilse är numera oerhört mycket mindre än för 60 år sedan.

Jämte Hans Hildebrand var Oscar Montelius skapare av den s. k. *typologiska metoden* inom fornforskningen. Denna utgör en tillämpning på sitt område av utvecklingsläran och var otvivelaktigt betingad av Darwins uppträdande. Fornsaker av ett visst slag t. ex. yxor, svärd, spännen, ordnades upp i en serie eller kedja, där varje typ eller länk uppvisade en förändring, som kunde betraktas som en förbättring eller en degeneration. Avståndet mellan kedjans yttersta länkar kunde vara stort, men man såg sammanhanget och förstod att en av de yttersta länkarna måste vara den äldsta och en annan den yngsta. Därigenom nådde man en s. k. relativ kronologi. Vilken typ som var äldst och yngst, det avgjorde ofta fyndomständigheterna, t. ex. stratigrafien, gravarnas eller fyndens läge i förhållande till varandra, och det sällskap med andra fornsaker, i vilket de befann sig.

Den renodlade typologien har rönt mycket kritik, men den träffar knappast Montelius' behandling av densamma, och den synes vara outhärlig även för de senaste kritikerna.

Den absoluta kronologien sökte Montelius, som vi sett, vinna med hjälp av de fornsaker från sydligare, tidigare av historien belysta länder, som då och då såsom importgods anträffas i Mellan-, Nord- och Västeuropa. Med en viss säkerhet har det lyckats honom och hans efterföljare att med fasta årtal nå tillbaka till c:a 1400 à 1500 före Kr. f., alltså den tidpunkt, då mykenekulturen i Grekland och det nya riket i Egypten floreerade. Osäkrare bli siffrorna, när vi med huvudsakligt stöd av egyptiska fynd och med dem sammanhängande kretensiska försöka bestämma de skiftande kulturernas karaktär omkring 2000 och 2500 före Kr. f. De två senare decenniernas utgrävningar i Främre Asien och Indien har tillfört oss massor av nytt material och man är nu böjd för att i dessa länder föra den historiska tiden tillbaka till omkring 3000 före Kr. f., tidpunkten för de äldsta skrivna dokumenten. Det gäller för den aktuella fornforskningen att koordinera och synkronisera dessa asiatiska fynd med de europeiska och egyptiska för att avtvinga den dunkla förhistorien nya absoluta data. Vi tvivla ej på att det skall lyckas, bl. a. med hjälp av geologi och biologi.

Montelius hade själv en livlig känsla av att i det östra Medelhavsområdet och Främre Asien lågo den europeiska kulturens källor och i varje fall, att dessa länder voro av största betydelse för dateringarna inom den europeiska förhistorien. Två av hans sista stora, efter hans död utgivna arbeten handla just om *Det förklassiska Grekland* och om *De äldre kulturperioderna i Orienten*. Så snabbt som de två senaste decenniernas utgrävningsarbete gått framåt i dessa länder, äro givetvis dessa böcker en smula föråldrade men dock nyttiga såsom sammanfattningar av äldre forskningar.

I motsats mot en del andra, särskilt tyska forskare, önskade Montelius icke göra germanerna eller indogermanerna till kulturbärare par préférence; stenåldersgravarna och många andra företeelser hade enligt hans åsikt orientalistiskt ursprung. Dels längs Medelhavets och Atlantens kuster, dels längs floderna på den europeiska kontinenten hade dessa inflytelser nått Europa.

Montelius gjorde med divinatorisk skarpblick ett försök att förklara den höga kulturståndpunkt, på vilken redan de äldsta fynden i Susa i Elam, särskilt då keramiken, befinner sig. Han förmodade, att den berodde på förbindelser med nordvästra Indien. Under Montelius' livstid visste man högst obetydligt om förhållandena i Indien under så avlägsen tid. Först efter

hans död kommo de grävningar i Indusdalen till stånd, som vid Harappa, Mohenjo Daro och Chanhu Daro avslöjade en förnämlig och högtstående stadskultur från mitten av det 3:dje årtusendet före Kr. f. Om också keramiken i Susa icke genom dessa fynd fått sin förklaring, så har det dock visat sig att indisk export t. ex. av sigill och pärlor ägde rum till länderna vid Persiska viken under denna avlägsna tid.

Montelius har också velat med arkeologiska fynd bevisa, att Amerika och den gamla världen stått i förbindelse med varandra före Columbus. Det gällde inte osäkra fynd i Nord-Amerika av vapen eller runstenar från Vikingatiden, som då och då dyka upp, utan en romersk bronsbyst, som återger en tydlig indiantyp. Skulle möjligen en indian över Atlanten blivit vinddriven till det romerska riket och stått modell för en av Roms konstnärer?

Att Montelius också var en god kännare av isländska sagor och fornhistoria och väl förstod konfrontera deras utsagor med fyndens, visa hans populära arbeten och undersökningar sådana som den »om högsättning i skepp under vikingatiden».

Fortfarande brottas fornforskningen med många av de problem, som sysselsätta Montelius. Där är t. ex. frågan om järnålderns ålder och uppkomst. Montelius var under sin sista tid benägen att förlägga järnets äldsta upptäckt och utnyttjande till Kreta omkring 1400 f. Kr. Att det inte kunde vara Egypten, som var järnhanteringens ursprungsland, vilket länge förfäktats av egyptologerna, hade Montelius framhållit gång på gång i slutet av 1880-talet. Numera är man mest böjd att förlägga den tidigaste järnproduktionen till bergslandet söder och sydöst om Svarta Havet, men tiden är ungefär densamma som Montelius antog.

I Nordisk Tidskrift för 1922 har jag själv så utförligt skildrat Oscar Montelius' insatser i svensk fornforskning, att jag anser mig i en kort uppsats kunna förbigå många där omnämnda drag. Tack vare fröken Agda Reuterskiölds välvilja har jag — tyvärr genom bristande tid i allt för ringa utsträckning — fått taga kännedom om en del av Oscar Montelius' brevväxling, en dyrbar källa till historien om 50 års humanistisk forskning i Sverige, ur vilken jag icke öst men upphämtat några droppar.

Genom att 1869 sända sin doktorsavhandling till den svenska arkeologiens Nestor, den 82-årige professor Sven Nilsson i Lund, gjorde Montelius dennes bekantskap och knöt ett vänskapsband, som tydligen varade till Nilssons död 1883, ehuru det sista brevet från den 93-årige gamle professorn härstammar

från 1880. Nilsson greps av aktning och sympati för den unge författaren och föreslog honom brevlades broderskapets ingående, och en mycket intensiv brevväxling började, vilken oftast rörde Nilssons bronsåldersteorier, gentemot vilka Montelius måste förhålla sig avvisande. När Nilsson i ett brev framhåller »att Alesia och Nimes äro phoeniciska kolonier är historiskt säkert, och på bägge ställena finnes brons i jorden», då framkommer här ett slags bevisföring, som Montelius städse bekämpade, när han energiskt framhöll, att man för att kunna dra några slutsatser måste ha till sitt förfogande *ett tillräckligt antal säkra fynd* och med ett säkert fynd menas summan av de föremål, som hittats under sådana omständigheter, att de kunna betraktas som samtidigt nedlagda i jorden. Det duger inte att tro, att alla föremål från ett och samma gravfält eller ens från samma gravkammare äro samtida. Det fordras en skarp iakttagelseförmåga och ett visst ordningssinne, för att det råa fornsaksaterialet skall bli användbart.

Nilsson var mycket angelägen om att av Montelius få erfara, vilka grundade invändningar, som kunde göras mot hans feniciska teorier — de voro enligt hans mening (i brev av den 8 nov. 1872) så fullkomligt bevisade, att de ej rimligtvis kunde bestridas. Lektor Wibergs och doktor Hans Hildebrands invändningar slog han ifrån sig, men var villigare att lyssna till Montelius utförliga vederläggning i Sveriges historia 1877. Det hedrar emellertid lika mycket Nilsson som Montelius, att deras vänskap förblev ogrumlad trots de vetenskapliga dissonanserna. I ett brev av den 15 maj 1870 yttrade Nilsson: »Jag ser icke, varför man ej kan behandla varandra med aktning och humanitet, oaktat man i ett eller annat hyser olika åsikter. För några dagar sedan har jag mottagit mitt (tryckta) svar på doktor Hildebrands skamliga anfall, som man knappast kan kalla recensionsgranskning, ty däri granskas platt intet, där sökes blott att väcka misstroende och förakt för mina arbeten i arkeologien, och det med ett anspråk och en suffisance, som visar, att han redan inbillar sig vara en fulländad mästare. Men jag är gammal och har lärt mig läsa mellan raderna, och jag känner dessutom Bror Emil förut; jag trodde likväl, att nu, sedan han vid mötet fått veta, att fornforskningen redan för mer än 30 år sedan blivit en vetenskap, vartill han icke med ett iota bidragit, men hans fädernesland dock tillerkändes äran att däri ha deltagit, han omsider skulle ha lagt bort sin gamla manie att vilja vara ensam antiquar i Sverige, men jag märker i det fallet att han är oförbätterlig. Envar som i Sverige, sysselsätter sig med antikvariskt studium anser han för sin värsta fiende med undantag av hans

son och Hr Doktorn — eljest skulle måhända nepotismen skina för hjert i ögonen på en och annan. Och naturligtvis skall jag, som först och mest sysselsatt mig därmed, vara mest hatad. Men det rörer mig icke särdeles.»

Och vidare: »Det är en kolossal orimlighet, då frihet att studera arkeologien finnes i alla andra länder, att Sverige skall stå kvar i det gamla skråtvånget i en *vetenskap*, och en för mänskliga bildningen så viktig vetenskap som fornforskningen nu är, och att en enda man skall ha uteslutande privilegium att idka den; ty förbud att samla och ega samlingar är i allt som rörer naturvetenskaperna, vartill den ifrågavarande även med skäl räknas, fullkomligt detsamma som förbud att idka vetenskapen.»

Den animositet mot dåvarande riksantikvarien och chefen för Statens Historiska Museum Bror Emil Hildebrand, som lyser fram i dessa rader, hade bland annat sin grund i den 1867 utgivna Kungl. Förordningen om fornlämningarnas skydd, genom vilken föremål av guld, silver, koppar och brons förklarades vara hembudsskyldiga till staten. Nilsson med sin stora privata samling och som speciellt sysslade med bronsåldern, blev utom sig, särskilt över stadgan om bronshembud. Genom energisk agitation lyckades han också 1873 få denna punkt upphävd. I vad mån detta var till nytta eller skada för forskningen är ännu en tvistefråga.

På Nilssons begäran lämnade honom Montelius en tablå över bronsåldersfynden i Sverige, och i ett tacksägelsebrev av den 20 oktober 1870 yttrade Nilsson: »Ehuru jag däri ser med vemod, huru min fäderneprovinns blivit utplundrad på dess fornminnen, skall jag dock lämna bidrag till dess kompletterande, så snart Hildebrands genom böner och jämmerrop erhållna barbariska författning blivit upphävd, förr vågar jag icke». Den lundensiska professorn vågade icke för en gammal kamrat och lundensare omtala vad han hade för dyrgripar i sina samlingar av fruktan att genom hot med den kungliga förordningen bli dem berövad.

Montelius var alltid beredd att ge sitt erkännande åt andras forskning och insatser, och han gjorde det även ifråga om Sven Nilssons. Denne har själv bäst karakteriserat denna insats med följande ord i ett brev av den 17 nov. 1870. »Om jag säger dig, att jag gör anspråk på att först ha infört den komparativa metoden i arkeologien och därigenom lagt dess säkraste grundval, så är det ingen förtjänst, blott den tillfälligheten, att jag varit professor i zoologi och även föredragit geologi 20 år förrän jag började utgiva något i arkeologien.» »Då Du haft det cou-

rage att våga yttra att jag varit en av grundläggarna av den nya vetenskapen och att deri blivit införd den strängt vetenskapliga metoden, som etc., så kunde Du väl även ha vågat yttra, vari denna metod består och vem som först införd den i arkeologien. Det var endast av Morlot, som jag derförinnan i en av hans skrifter m. m. erhöll hedersnamnet arkeologiens Cuvier.» »Du skall med tiden komma att finna, att 'de närmaste äro de värsta.' Avundsjukan är gräslig i Svea och Göta land; blott en enda provins håller samman — smålänningarna, är det någon av dem, som på något sätt gjort sig bemärkt, så lovsjunges han i chorus av alla smålänningar; men mot alla andra äro de fientligt stämda. På samma sätt förhåller det sig med danskarna, att de hos främmande upphöja varandra till skyarna.» I ett brev av den 21 juni 1871 förklarar Sven Nilsson, att han mycket väl förstår att skilja mellan människan och vetenskapsmannen och att han kan högakta den förre, oaktat han ej kan dela övertygelse med den senare. »Jag hoppas att samma förhållande är med Dig, och att Du anser mig vara din vän, ehuru jag i ett och annat tänker olika med Dig. — Samma förhållande hoppas jag vara med Dr. Hans Hildebrand, som jag även högaktar för hans lärdom och flit, ehuru jag varit nödsakad att för hans närghägenhet giva honom någon tillrättavisning.»

Det anses ju i allmänhet, att det var animositeten mot riksantikvarien B. E. Hildebrand, och det av honom styrda museet, av vilket han ville skapa ett centralmuseum, som i samlarekretsar åstadkom stiftandet av Svenska Fornminnesföreningen såsom en motvikt mot de centralistiska tendenserna. Visserligen förklarade en av stiftarna, den gamle artisten Olof Hermelin på en förfrågan från Montelius 1909, att han ej hade något minne av att fornminnesföreningen till en början stod i opposition till akademien — själv hade han akademien att tacka för mycket. Gamle Bror Emil Hildebrand var som en faderlig vän, Hans och Oscar lika vänliga.

Men Sven Nilssons öppna brev till Fornminnesföreningens sekreterare rörande fornminneslagstiftningen och Föreningens 1871 till K. Maj:t avlåtna skrivelse med begäran om ändring av stadgandet om hembygdsskyldighet för brons, vittnar nog om att föreningen och den i ärendet avstyrkande Akademien inte stodo på allra bästa fot med varandra.

Oscar Montelius, som sedan 1868 var fast anställd hos Akademien, intog en förmedlande ställning. Centralmuseiidéen hade i honom en övertygad anhängare, och det var väl få vetenskapliga forskare även på den tiden som kunde gå med på, att ett dyrbart vetenskapligt material skulle få användas så som Sven

Nilsson föreslog. »Varför neka barnen», skriver han en gång, »att också hemma hava sin lilla samling, som ägaren kan småningom få öka och med innerlig glädje visa kamraterna var gång då något nytt fynd tillkommit? Mången livlig yngling skulle genom anläggandet av en liten samling, som han får kalla sin och efter hjärtans lust betrakta, öka och förevisa, avhållas från vida skadligare tidsfördriv under lovtiderna. Det synes mig höra till en god uppfostringmetod, och det vore ju hårt att i Sverige neka barnen en oskyldig glädje, som i alla länder tillåtes dem, vilka dertill ha fallenhet.»

Montelius deltog redan från 1870 i Fornminnesföreningens arbeten och vann genom sitt liberala, koncilianta uppträdande aktning och förtroende även i denna oppositionella krets. Det fanns så många gemensamma mål att arbeta för. Vid den större diskussion, som 1870 hölls vid Fornminnesföreningens sommarmöte i Växiö rörande ordnandet av förhållandet mellan fornsamlingarna i landsorten och Statens historiska museum, stod Montelius emot en kompakt opposition, vars mest ytterligtgående anhängare ansågo att »alla fornfynd borde betraktas som en handelsvara, till vilken förste upptäckaren hade full äganderätt; därigenom skulle fornforskningen vinna, på grund av all fri tävlans nytta; och särskilt bidroge detta förhållande till uppkomsten av enskilda samlingar, som vore så nödvändiga.» Resultatet av diskussionen blev, tydligen genom Montelius' inlägg en kompromiss, i det man uttalade sig för, att lagstiftningen i avseende på fynd av fornsaker borde ändras så, att, med bevarande av möjligheter för Statens historiska museum att inrymma de fornsaker, som företedde ett allmännare intresse, landskapsmuseer och enskilda samlingar av fornsaker kunde bilda sig, vilket vore av den allra största vikt för utbredande av insikt och håg i dessa ämnen.

År 1874 blev Montelius sekreterare i Svenska Fornminnesföreningen och kvarstod i denna egenskap tills han år 1907 blev riksantikvarie, varefter han fungerade som föreningens ordförande till sin död.

Montelius var Svenska Fornminnesföreningens själ. Han skötte dess sommarmöten, dess tidskrift, dess sammanträden under vintersäsongen, han höll själv ett otal föredrag och skrev åtskilliga tungtvägar avhandlingar i tidskriften. Hans stora auktoritet var en betydande tillgång för föreningen, och hans vänsälla väsen gjorde sammankomsterna på Anglais efter förhandlingarna till små högtidsstunder. Det fanns också för övrigt i den gamla Fornminnesföreningen en rad utgräglade personligheter, såsom Statiska Centralbyråns chef Karl Sidenblad, den

gamle lektor Kempff med sina originella teorier, kontraktsprosten Wahlfisk, överingeniör Lindvall, målaren Olof Hermelin, för att blott nämna några av de avlidna, som jag själv känt.

Sven Nilsson skrev en gång 1875 till Montelius: »Du är en särdeles lycklig ung man, som med goda naturanlag fått en vårdad uppfostran och grundliga skolstudier, vilket vi gamla ej kunna fägna oss av; ty ingen, som ej erfarit det, kan göra sig ett begrepp om det usla skick, vari skolorna för 60—70 år sedan befunno sig. Vad litet vi kunna, ha vi måst lära oss själva».

Det är sant, att Montelius var en lycklig ung man, och jag tror att han förblev det ända till slutet. Han ägde en berghälsa, en kärlek till arbetet, en strävan att ständigt vidga sin vetenskapliga horisont, en sann liberalism och vidhjärtenhet, en kamratlighet, och ett intresse för de unga, som höll honom själv ung.

Hans rykte som vetenskapsman steg under årens lopp mot stjärnorna och han blev så småningom inför in- och utland en inkarnation av svensk kulturforskning och svensk kultur. Ställningen var en smula ömtålig, och jag tror, att den i förbindelse med andra orsaker vållade den spänning, som under de sista decennierna rådde mellan Montelius och hans ungdomsvänner, Gustav Retzius, C. D. av Wirsén och Hans Hildebrand.

Av Retzius mottog Montelius liksom under studietiden Hans Hildebrand starka impulser i vetenskapligt hänseende. Till typologien — utvecklingslärans tillämpning på fornsaksmaterialet — denna metod, som förde både Montelius och Hildebrand fram till så glänsande segrar, fingo de troligen idén under samtalen med den unge Retzius, som var en begeistrad anhängare av darwinismen; säkert kände de också till Lubbocks arbeten i samma anda.

Under studietiden ville Montelius — det var år 1861 — till Stockholm låna ett biblioteksexemplar av Wrights fiskar, som Retzius använde i Uppsala. Retzius' svar visar, hurdana biblioteksförbindelserna voro vid denna tid. »Det är farligt att skicka dem med diligensen och jag känner ingen f. n. som reser till Stockholm och som kunde lämna dem till dig. Förresten är det ingen av de examinerande professorerna, som känner till boken, så du behöver inte ha reda på den».

Året 1872 företog Montelius och Retzius gemensamt utgrävningar av gånggrifter i Falköpingstrakten och något år senare stiftade de tillsammans med andra kamrater det Antropologiska Sällskapet. Det var inte så lätt att finna på tidskriften Ymers namn — Retzius skriver i ett brev, att han länge brydde sin hjärna med sådana namn som Homo, Homunculus, Adam Homo, Anthropos, eftersom hela mytologien redan syntes vara upptagen.

År 1876 var det meningen, att Montelius, Retzius och språkforskaren Esaias Tegnér tillsammans skulle företaga en expedition till Mindre Asien. Redaktör Hedlund i Göteborg hade redan utlovat 30.000 kr. till företaget, men detta torkade in på grund av de oroliga politiska förhållandena i denna trakt av jorden.

Det lär ha varit Montelius' liberalare ställning i kvinnosaksfrågan och särskilt i fråga om Ellen Keys förkunnelse, som våldade Retzius' brytning med honom. I viss utsträckning voro de säkert ense; båda voro gifta med högt begåvade, socialt verk samma och duktiga kvinnor, vilka de skänkte sin största tillgivenhet och beundran. De voro goda anhängare av Fredrika Bremers idéer. Och även i sitt bedömande av kvinnans frigörelse på andra områden än det sociala voro de nog i viss mån ense, men Montelius med sin soliga, toleranta natur kunde säkert inte ställa sig på den fanatiska asketståndpunkt, som Retzius intog, när det gällde att bedöma andras s. k. felsteg på det sexuella området. Montelius yttrade sig sällan i dessa frågor, men man har ett ganska belysande uttalande över hans ställning i den recension, som han 1900 skrev i Nordisk Tidskrift över Gustav Wieds samling av »Fire satyrspel», som utkommit under titeln »Det svage kön». »Efter en större middag är det ju ej ovanligt att herrarna draga sig ur salongen in i rökrummet, och det kan då hända, att 'historier' där serveras, vilka långt överskrida den gräns, som en i salongen för damerna berättad historia inte ens får närma sig. De berättelser Herr Wied meddelar i sin nyligen utkomna bok 'Det svage Kön' hör till det förra slaget. När man läser sådana böcker, känner man sig frestad att fråga, om författaren aldrig varit i sällskap med fina och rena kvinnor. Man finner åtminstone inte i dessa skildringar någon antydning av det faktum, att sådana kvinnor existera, och att de lyckligtvis ingalunda äro sällsynta undantag. Kärleken spelar en stor roll i kvinnans liv, men att, såsom författaren till Erotik i det nu föreliggande arbetet gjort, skildra enbart kvinnans erotik utan att det i något enda fall är fråga om kärlek, som är redo att offra allt och fordra intet, det är icke blott en förolämpning mot kvinnan, det är också ett missgrepp, som en man med herr Wieds stora begåvning ej borde ha gjort sig skyldig till. Mot en sådan bok . . . borde Nordens både män och kvinnor med förtrytelse protestera. Och jag hoppas, att de skola säga, det är ej för en sådan frihet vi kämpat. Det är ej, för att kvinnan på det sättet skall begagna sin frihet, som så många av Nordens bästa män deltagit i strävandena för kvinnans frigörelse från det beroende, varav hon så länge lidit.»

Vi se, att Montelius lade ej en estetisk utan en rent mora-

lisk syn på skönlitteratur, när det en gång föll honom in att recensera en sådan bok. Familjetraditionerna och hans tidiga äktenskap hade skänkt honom en i viss mån borgerligt protestantisk syn på kärleken, i kvinnan såg han framför allt en kamrat och medkämpe på livets stig, och då han visste, att hon på flera sätt var handikappad i tävlan om brödet, förmådde honom hans utpräglade ridderlighet att uppträda till hennes förmån, när det gällde hennes frigörelse på det ekonomiskt-sociala området. Det bör därvid icke glömmas, att Montelius var en stor charmör enligt nutida terminologi, och att hans charme omsvepte människorna, som kommo i beröring med honom; hans vackra vänliga vinnande leende kunde uppskattas av en man såväl som av en kvinna.

Med skolkamraten Carl David av Wirsén stod Montelius länge på bästa fot. I ett studentbrev av 1863 kallar honom Wirsén sin ädle broder och frände. Under de båda studenternas promenader ut till »Kap» i Uppsala lär det ha inträffat att Montelius under diskussionerna med den då för tiden radikale Wirsén måste försvara tron på Guds existens.

Wirsén medarbetade i Nordisk Tidskrift, vars redaktör Montelius blev i slutet av 1870-talet, och Montelius fick t. o. m. en svensk akademibelöning år 1885.

Men i början av 1900-talet kom det en fnurra på tråden. Amanuensen John Kruse vid Nationalmuseum hade i en recension i Nordisk Tidskrift av ett skönlitterärt arbete uttalat sin förvåning över att Selma Lagerlöf och Verner von Heidenstam ej invalts till medlemmar av Svenska Akademien. Denna anmärkning mot en »officiell» och hart när sacrosanct institution grep så djupt Wirsén, att han hos Letterstedtska Sällskapets styrelse anhöll om Montelius' avsättning från redaktörskapet — vilket naturligtvis inte accepterades.

I sin nekrolog över Montelius berättar B. Salin en muntande anekdot från en något senare tidpunkt. »När Vetenskaps-societeten i Uppsala 1910 firade sitt 200-årsjubileum med en fest, deltog Wirsén och Montelius i densamma. C. D. W. yttrade dagen efter till en vän: Det var en högstämnd fest i går. Där förekom endast ett skorrande missljud, och det var när Montelius yttrade: »i vår barndom fingo vi lära oss, att människan var skapad efter Guds beläte, men numera säger oss vetenskapen tvärtom, att gudarna äro danade efter människans.»

Montelius var som vi förstå hela sitt liv fylld av sin ungdoms entusiastiska och tvättäkta liberalism, under det att åtskilliga av hans kamrater avföllö från densamma. Det var heller inget avsteg från den gamla liberalismen, då han 1914 anslöt sig till den fraktion, som satte devisen Försvaret främst på sin fana.

I allmänhet visade Montelius intet starkare intresse för politiken; såsom redaktör för Nordisk Tidskrift blev han van att undvika alltför brännande ämnen. Hans utländska korrespondenter värdjade ej sällan till honom i politiska frågor för att kunna tillgodogöra sig hans stora auktoritet även i de inre striderna, men jag tror, att Montelius härvid framgick mycket försiktigt. Salomon Reinach värdjade till honom under Dreyfus-affärens dagar och vid världskrigets utbrott. Montelius' sympati låg väl på de germanska brödernas sida, men han blev ej till den grad partisk, att han blev den ene motståndarens svurne advokat; efter världskriget, när det gällde att hela det, som brustit under världskriget, var det till honom som man från fransk sida vände sig för att få de gamla kongresserna i gång.

Såsom en av svenska akademiens internationellt mest kända medlemmar erhöll Montelius också många skrivelser från utländska notabiliteter med förslag till Nobelpristagare, som man hoppades han skulle kunna genomdriva.

Reinach föreslog t. ex. Frazer, the Golden Boughs berömde författare, och teaterdirektören Max Reinhardt gjorde hos Montelius en framställning att gynna Hugo von Hofmansthal's kandidatur. »Dieser seiner Generation ist er nicht mehr *ein* Dichter, sondern *der* Dichter».

När Oscar Montelius den 4 nov. 1921 bortgick, kände den unga forskningen i Sverige att med honom en hel epok steg ned i graven. Han stod för oss som ordnaren av kaos, som ett motstycke inom forskningen till Linné på biologiens område. Vi överdrev kanske något, ty ännu några år levde i Köpenhamn Sophus Müller, också ett av den nordiska arkeologiens stora namn.

Bland de omdömen, som fälldes om honom vid hans död, kan nämnas några. Professor Gustav Kossinna, en ledare inom tysk fornforskning, chauvinist men dock ännu vetenskapsman, yttrade: »Hans metod hade allmängiltighet för alla länder och tider, där arkeologiskt material i tillräcklig mängd är för handen. Montelius hade därmed uppnått något ännu större, nämligen att göra den förhistoriska arkeologien till en fullt självständig vetenskap. Kännetecknande för Montelius' vetenskapliga karaktär var icke avgrundsdeep visdom utan framstående ordningssinne, nykter klarhet, sunt förstånd.»

Salomon Reinach, chef för det franska nationalmuseet i St. Germain en Laye, yttrade: »Det är mycket sällan som Montelius hängivit sig åt filosofiska betraktelser. Få människor hava gjort mera för determinismens sak; ingen har mindre talat därom.

Som den positiva ande han var, tänkte han, då han forskade efter nya fakta, vilkas hela väsen han visste att giva uttryck åt, icke på att modifiera våra föreställningar om den mänskliga naturen utan på att uppbygga näringsflitens historia på vetenskapliga grunder. Han gjorde detta med stadigvarande framgång för hela den förhistoriska tiden, som utanför romerska rikets gränser sträckte sig ända fram till år 1000 av vår tideräkning och längre . . . Han har sällan misstagit sig . . . Han blev en mästare i ordets egentligaste mening, en mästare genom sina idéers livgivande makt, en mästare genom sina forsknings exemplariska noggrannhet, en mästare genom framställningens enkelhet och klarhet. Det är ej blott i de Skandinaviska länderna han bildat skola; alltsedan 1874 hava alla upplysta fornforskare varit hans lärjungar.»

T. J. Arne.